

Gaat dat wel, zo lang lopen in je eentje?

Of ik het een beetje volhield onderweg, psychisch gezien, die vraag kreeg ik vaak. Over het algemeen wel. Op zo'n wandeldag was er altijd wel een moment dat de eigen zielenroerselen in het niet vielen bij een zingende geelgors in een heg, een blauwborstje in een rietpluim, een eekhoorn of een haas, weer een herkend plantje, een

bijzonder doorkijkje of een curieuze voortuin. Helemaal onbezorgd was ik zelden. Maar soms was alles helemaal goed. Op een warme zomerdag in de uiterwaarden tussen Neerijnen en Waardenburg, de voeten in de Waal, terwijl groepjes kneutjes en putters af en aan vlogen en een veldleuwerik jubelend opsteeg. Langs de

Linge tussen Culemborg en Leerdam, met als beloning bier op een terras. Eenzaam was het soms ook. In de winter in de stille, donkere productiebossen in Drenthe, of te midden van kleiakkers in Groningen, in de motregen in veengebied in Oost-Overijssel, op kaarsrechte wegen in Flevoland.

1 DRENTSCHE AA

Natuur- en cultuurlandschap ineen. De beek is in de laatste 150 jaar nauwelijks in zijn loop veranderd. Ook het landschap in het stroomgebied is deels intact gebleven: esdorpen, grafheuvels, hunebedden, heide, bloemrijk grasland, zijbeekjes, bos en houtwallen.

2 DE MILLINGERWAARD

Fraai voorbeeld van uiterwaardennatuur, zoals die in de afgelopen 25 jaar is ontstaan. Dynamisch vanwege de periodieke overstromingen. Bloemrijk en vogelrijk. Ruige struinnatuur met zicht op de Waal.

3 NEERIJNEN EN WAARDENBURG

Kasteel, landgoed, loofbos, bloemrijk grasland, dijk, ruige bermen, griendend met knotwilgen, uiterwaard, hooiland, hagen, vlieren, meldoorns, vogels, veel vogels, de Waal, de Martinus Nijhoffbrug. De kern van het land.

4 HET NOORDAL EN NOORBEEK

Levend Zuid-Limburgs landschap. Natuur en landbouw lopen naadloos in elkaar over. Hoogstamfruitboomgaarden, glooiend kruidenrijk grasland, heggen, stellranden met meldoorns, hazelaars, essen. Dekking en voedsel overal, voor dassen, marters, vossen en reeën.

5 MARKIEZAATSMEER

Uitlopers van de Brabantse Wal, ooit kustgebied. Vogelparadijs. Overgangsbos. Glooiing, bos, struweel, kreken, slikken, rietmoeras, open water. Een oude hoeve, koelen, paarden, heggen, zandpaden, kronkelwegen, zandduinen. Hier is eigenlijk alles, op een paar vierkante kilometer.

weilanden met koelen met hoorns, Sierd en Joke zaten er ontspannen bij. Het is dan ook helemaal niet zo moeilijk, zei Sierd. 'De koelen doen het werk. Ze eten buiten het gras op, laten de mest achter en brengen de melk naar binnen. Dat is de essentie.' Hun biologisch-dynamische bedrijf is op die logica gesteld. Koelen eten van nature gras, het liefst kruidenrijk gras, dat vinden ze het lekkerst, en dat is gezond. Tachtig koelen hebben ze, voor zoveel koelen is er gras, wat je noemt een sluitende kringloop. De koelen lopen negen maanden per jaar buiten.

De problemen beginnen, zo zei Sierd, als je de opbrengsten kunstmatig gaat verhogen. Met meer koelen, met één snelgroeiende, eiwitrijke grassoort, met kunstmest, met krachtvoer, met granen, soja, maïs - allemaal elementen die je van buiten inbrengt. Dat veroorzaakt onder meer het mestprobleem, waar de fosfaat- en ammoniakproblemen uit voortkomen. En wat vaak wordt vergeten, zei hij: 'Het kost de boer extra werk en geld. Het voer, de antibiotica, de medicijnen, de machines, de stress. Veel boeren klagen over de medicijnenboekhouding. Die hebben wij niet, want we gebruiken geen medicijnen.'

Nee, hij wilde niet prediken, maar als iedereen zou boeren zoals zij, dan was er helemaal geen probleem. Dan had je minder maar meer dan voldoende melk, gezonde koelen, gezonde boeren, een gezonde bodem, volop weidestruiken en een prachtig landschap.

Ik keek om me heen en ik kon het alleen maar beamen. Tien kilometer verderop kwam ik in het andere uiterste terecht. In de Echternerveenpolder, een polder zoals er vele zijn in Nederland. Wiebren van Stralen woonde er, hij groeide op in de buurt, hij wist hoe de polder er twintig jaar geleden uitzag. Als kind vond hij in de regio meer kievitsieren dan nu in de hele provincie. Van Stralen wist ook hoe de polder er over tien jaar zou uitzien, als alles zo doorgaat. Grofweg: nu waren er nog vijftig boeren actief, over tien jaar zijn dat er vijf of tien. De overlevende nemen de grond over, trekken het strak sloten eruit, raalgras erin, groene biljartlakens, maïs. En die paar 'snelwegboeren' houden het nog een tijdje vol.

Van Stralen geloofde er niet meer in. Hij had in de veevoerhandel gewerkt, daar had hij gezien hoe het boerenbedrijf in feite wordt gestuurd door de internationale valutamarkt. Daarna had hij bij landbouworganisatie LTO gewerkt, waar hij met berekeningen had geprobeerd het ongerijmd te vinden: meer koelen en meer melkproductie met minder fosfaat- en ammoniakuitstoot. De theorie bleek in de praktijk niet te kloppen. Natuurlijk niet, wist hij nu. Ergens in dat proces viel bij hem het kwartje: 'De kernvraag wordt nooit gesteld: welke melkveehouderij willen wij zelf hebben, los van de dynamiek van de wereldmarkt?'

Van Stralen liet me de polder zien, tien bij tien kilometer. Over weggetjes zelf, op dijkes leken, want de veengrond eromheen is ingeklonken als gevolg van de door de intensieve landbouw gewenste lage waterstand. Door die inklinking komt koolstof vrij, als bij een kolencentrale. Dan de weggetjes zelf. 'Ze zakken weg, of er komen kuilen in. Om de paar jaar gaat de asfaltmachine er weer overheen, dat doet de gemeente.' Het waterschap hield de waterstand onnatuurlijk laag. Het water moest ook gezuiverd, vanwege meststoffen en bestrijdingsmiddelen. De vaarten lagen inmiddels twee meter hoger dan het boerenland. En omdat

de boeren op hun land moesten, kwamen er dammen in de vaarten. De commentaren van Van Stralen, onderweg: 'Deze boer is gestopt.' 'Deze boerderij staat leeg.' 'Deze boer twijfelt nog.'

In de dorpen stonden veel huizen te koop, geen bedrijvigheid. 'Hier is alle leven weg', zei Van Stralen. Of: 'Daar probeert iemand nog wat.' Misschien is dat nog het ergste, dacht ik, het doodbloeden van het dorpsleven. Hier werd geproduceerd voor de wereldmarkt, te veel en voor een te lage prijs. En dat kan niet anders dan ten koste gaan van het landschap, van natuur, van het gemeenschapsleven.

De scheiding

Hoe veel boerenbedrijven de afgelopen decennia plaats moesten maken voor 'nieuwe natuur'.

De harde scheiding tussen natuur en landbouw: als je erop let, zie je die overal. Tot aan het begin van de jaren zestig gingen de twee functies nog tot op zekere hoogte samen. De ruilverkaveling, de schaalvergroting, de intensivering van de landbouw, de monoculturen en de chemie maakten daar een einde aan. Inspanningen om de natuur op het boerenland te sparen bleken vergeefs, honderden miljoenen subsidie voor agrarisch natuurbeheer bleken weggegooid geld. De meeste boeren voelden zich gedwongen mee te gaan in de ontwikkeling om meer en goedkoper te produceren.

In de jaren negentig werd de scheiding zelfs geformaliseerd. Natuurorganisaties lieten zich blij maken met de belofte van meer natuur, van een netwerk van aaneengesloten natuurgebieden; zij kregen hun eigen schaalvergroting, net als de landbouw. Die 'nieuwe natuur' zou op grond komen van boeren die afhaakten in de race naar de bodem, of die elders konden uitbreiden. Het zou helemaal gaan zoals de zogeheten ecomodernisten het nu opnieuw propagieren: intensieve landbouw is goed, want dan blijft er meer ruimte over voor natuur. Er waren slechts een paar critici. Zij voorspelden dat de 'afsprake' een vrijbrief zou zijn voor verdere kaalslag op het platteland, het definitieve einde van het kleinschalige agrarische cultuurlandschap en van de boeren natuur. En of de 'nieuwe natuur' er zou komen, was nog maar de vraag.

De critici kregen gelijk. Met bijna alle soorten op het boerenland holt het inmiddels achteruit, van grutto tot kievit tot veldleuwerik, van wilde planten tot insecten, waaronder bestuivers. Als je het eenmaal weet, doet het ook pijn aan de ogen. Dan zie je waar de houtwallen stonden, de bomensingels, de heggen en hagen. En dan zie je dat ze zijn opgeruimd. Je ziet dat ooit glooiend land is geëgaliseerd, je ziet dat er op een Drentse es waar eeuwenlang voedsel is verbouwd, nu bodemverwoestende lichte teelt plaatsvindt, bedoeld voor de export naar Japan en China. Je ziet dat het vliegwiel almaar harder draait.

Ook onderschat: de 'nieuwe natuur' maakte de natuur-

“Met bijna alle soorten op het boerenland holt het inmiddels achteruit, van grutto tot kievit tot veldleuwerik, van wilde planten tot insecten”

organisaties er niet populairder op. Dat boerenland moest wijken voor moerasnatuur, stuitte niet op veel begrip. Deze nieuwe natuur raakte het hart niet echt. Mooie, bloemrijke weilanden, een gaaf coulissenlandschap en een kronkelende beek doen dat wel. Niets mooier dan geelgorsen in een haag, gekraagde roodstaarten in een houtwal, een groepje kneuten in een bloemrijke akkerrand, een jubelende veldleuwerik boven het veld, alarmerende grutto's en kieviten in een weiland. En koelen die buiten lopen.

De aanleg van nieuwe natuur stakte, ook op dat punt kregen de critici gelijk. De overheid verbrak de afspraak, het geplande natuurnetwerk werd simpelweg gehalveerd. Netto resultaat: de kaalslag op het platteland, 60 procent van ons grondgebied, ging door, nieuwe natuur kwam er nauwelijks. De gevolgen van de voortgaande intensivering van de landbouw strekken zich intussen ook uit tot de bestaande natuurgebieden. In Twente zei Richard Pastoors van de werkgroep Behoud Twents Landschap: 'Je hebt postzegels natuur. En je hebt grootschalige cultuurgroei. Wat verdwijnt, is de ecologie. En dat is slecht voor landbouw en natuur.'

De lichtpunten

Maar goed nieuws is er ook, ontdekte Caspar. Als je er maar op de juiste manier naar kijkt, zie je het overal.

Wordt dit verhaal dan nog ergens een beetje vrolijk? Jawel, zeker wel. Ergens tijdens mijn tocht kwam een omslag. Misschien was het in de Achterhoek, ongeveer op de helft, toen ik langs de hel, met glyfosaat bespoten weilanden liep. Er leek iets aan de stemming in het land te veranderen. Wellicht was de studie die een schokkende achteruitgang van insecten had vastgesteld de druppel. Of de mestfraude, of het opnieuw overschrijden van de fosfaatsnormen, of de berichten over de voortgaande sloop van houtwallen op het boerenland, of de nasleep van de fipronilieren-affaire, het onvermogen om de stikstofuitstoot verder terug te dringen. Of alles tegelijk. Er kwam een nieuwe minister, die in ieder geval oog leek te hebben voor de problemen. Er kwam een 'Delta Plan Biodiversiteit', waarin vele partijen, ook boerenorganisaties, zich verplichtten de achteruitgang van de biodiversiteit te stoppen. Er kwam ook meer aandacht voor zogeheten 'natuuri inclusieve landbouw'. Het werd tijd voor oplossingen, nieuwe perspectieven, en voor goed nieuws.

Dat goede nieuws was er ook, vaak in de vorm van mensen, boeren en burgers. De veronderstelde kloof tussen stad en platteland is niet zo eenduidig. Overal trof ik boeren die het lukte om met de natuur te boeren, en niet tegen de natuur. De biologische bollenkweker in Noord-Overijssel, waar het gonsde van het leven: vlinders, hommels, bijen,